

Stemningsantropologi

At inddrage, fastholde og fremhæve det intime og stemningsmættede

Af Louise Christensen

Denne artikel illustrerer nogle af de følelsesmæssige reaktioner, der kan opstå under intime situationer i feltarbejdet med socialt udsatte voksne, og hvordan reaktionerne kan inddrages i det analytiske arbejde. Med udgangspunkt i feltarbejde med hjemløse argumenterer jeg for, at etnografens egne følelser med fordel kan benyttes i det analytiske arbejde og være med til at bidrage med indsigt i de samfundsfænomener eller praksisser, der studeres.

Mens vi venter på, at klokken bliver 15:45, og personalemødet kan begynde, fylder medarbejderne langsomt rummet. Der er en stille summen fra deres spredte snak. Elias går hen til vinduet. Jeg sidder og skriver feltnoter ved en anden medarbejders plads og håber, at jeg på én og samme tid kan få det hele med og nogenlunde hurtigt skrevet. Jeg er træt efter ca. syv timers deltagerobservation med socialarbejdere og hjemløse. Jeg hører Elias' vemodige stemme henne ved vinduet: "Jeg er bare glad for at være i live". Jeg skriver denne sætning ned og går hen til ham, han står og kigger ned på gaden og ser opgivende ud. Jeg kigger også ned for at forstå, hvad der er sket. Der holder en ambulance, en politibil og en neongrøn lægeambulance nede på pladsen foran herberget. En seks-syv personer vrimler rundt. De går ind og ud ad døren til herberget. En betjent står i sin mørke uniform, mens ambulancefolkene lyser op i deres. Jeg spørger, hvad der er sket. Elias fortæller, at der er en, der har forsøgt at hænge sig med et viskestykke på sit herbergsværelse. Jeg rammes af nedtrykthed og forstår nu Elias' modløshed. Forstår vemodigheden i hans toneleje, og hvad jeg oplever som resignation i hans blik. Jeg føler en umiddelbar, men diffus synkende fornemmelse i min krop over denne voldsomme situation. En medlidenhed spreder sig i mig. Hvordan kan man hænge sig i et viskestykke, kommer jeg til at tænke. Men det store fremmøde af politi, ambulance og lægebil understreger alvoren; fremmødet er stærkere end normalt, for oftest ankommer kun én af de biler. Elias

fortæller, at han kender personen. Det er Silluk, en grønlandsk mand, og for kun et par dage siden havde han været nede i værkstedet, hvor Elias hjælper dem, der har lyst til at deltage i værkstedsarbejdet. Elias fortæller, at han ikke havde mærket noget videre på ham, og at han endda havde virket interesseret i at deltage i arbejdet. Jeg fornemmer Elias' bedrøvede tone og medfølelse, og jeg rammes af en stemning af sørgmodighed og modløshed.

Under mit feltarbejde med socialt udsatte hjemløse er intime situationer, sårbare følelser og stemninger allestedsnærværende og overvældende. Siden starten af 00'erne har jeg lavet en række feltarbejder med socialt udsatte voksne i Danmark og i udlandet, blandt andet på gader, på herberger, i væresteder, natcaféer og suppekøkkener. Dataindsamlingen har fokuseret på aspekter af sociale problemer, blandt andet afhængigheden af stoffer, at tigge på gaden og at modtage ydelser fra det offentlige. I denne felt har jeg ofte mødt eksistentielle kriser og stærkt bevægende stemninger, som har givet anledning til følelser såsom håbløshed, lidelse, angst, væmmelse, empati, irritation, glæde og aggression. Jeg oplever ofte disse følelser som værende mere intense, og de overskrider ofte mit normale følelsesregister, fordi de for eksempel opstår på baggrund af oplevelser, hvor jeg har været vidne til udstødelse, selvdestruktion, overskridende adfærd, chikane, fysisk og psykisk vold og afhængighed af stoffer og alkohol.

Disse forskellige følelser, som feltarbejdet afstedkommer i mig, kan affejes som en antropologs almindelige respons på felten og kategoriseres som private intime følelser og sindsstemninger, som man kan skrive om i sin feltdagbog; de kan tilsidesættes som sekundære i forhold til det, der egentlig undersøges. Men de følelsesmæssige reaktioner kan også inddrages i det analytiske arbejde, og ved at synliggøre dem, kan de bruges til at skabe en bredere forståelse af samfundsfænomener. Det vil sige, at et såkaldt 'analytisk auto-etnografisk perspektiv', der netop søger bevidstgørelsen og fremhævelsen af intime selvoplevede stemninger, kan vise sig at bidrage til forståelsen af samfundsfænomener og praksisser generelt.

Analytisk auto-etnografi eller affektiv auto-etnografi?

Auto-etnografi, eller metoden med at bruge og udforske egne reaktioner, stemninger og følelser, beskrives af antropolog Carolyn Ellis i bogen "The Ethnographic I" fra 2004, som brugen af personlig erfaring til at undersøge eller kritisere kulturel erfaring. Ved at fokusere på personlig erfaring kan man opnå indsigt i mere overordnede samfundsmæssige forhold som for eksempel praksisser, tabuer eller andre følelsesmæssigt stemningsmættede situationer, der ellers er skjult.

Det både kræver og skaber sensibilitet at reflektere over og vise følelser og stemninger fra felten. Mange auto-etnografiske beskrivelser har belyst sær-

bare emner som sygdom, død, personlige traumer og fysisk og psykisk misbrug ved at beskrive etnografens egen erfaring med disse. Auto-etnografi har i et vist omfang været tilstede i kvalitativ sociologisk videnskab siden de tidlige Chicagoskole-dage. Gennem tiden, og måske særligt som arvtagere af en postmodernistisk tendens til at afvise generaliseringer, har auto-etnografien dog i til stadighed højere grad tenderet mod den gren af auto-etnografi, der advokerer for en deskriptiv og nærmest litterær tilgang af hvad man kan kalde evokativ eller medrivende auto-etnografi. Det vil sige den form for auto-etnografi, der har til formål at vække læserens følelser, og hvor hovedformålet er at skabe en følelsesmæssig resonans i læseren gennem fortællinger og følelsesladede beskrivelser. I den form nærmer auto-etnografien sig romanen, novellen, poesien eller anden fiktion.

Men auto-etnografi kan også bruges som et redskab, der kan vække forståelse og indsigt i samfundsmæssige fænomener. Således kan auto-etnografien benyttes på en mere

analytisk og mindre evokativ eller medrivende måde, hvor målet ikke er fokuseret på at vække følelser i læseren men på at skabe forståelse og indsigt hos læseren. Her skal dog understreges, at følelser og forståelse selvfølgelig har sine egne indviklede forhold, og at de er svære, hvis ikke umulige, at adskille fra hinanden. Pointen her er blot at analysen ikke når sit højdepunkt ved vækkelsen af læserens følelser. Det vil sige at målet ikke er vækkelsen af følelser ud fra beskrivelser af intime forhold, men også at skabe indsigt og forståelse for et samfundsmæssigt fænomen såsom social eksklusion. Således er formålet med hvad vi kunne kalde en analytisk auto-etnografi ikke blot at belyse et indefra-perspektiv og at fremkalde følelsesmæssig resonans i læseren, men også at inkludere selvoplevede følelser som data og dermed opnå indsigt i nogle bredere sociale fænomener.

Det store problem er selvfølgelig, hvordan man videnskabssteoretisk kan stå på mål for en metode, der kan hævdes at have så ustabil og diverst et datagrund-

lag som etnografens egne følelser og stemninger. Hvordan kan vi ansvarligt gøre brug af egne følelser og stemninger, når vi forsøger mere generelt at forstå samfundsmæssige fænomener og praksisser og ikke bare individuelle reaktioner? Men hvad nu hvis det til en start ikke kun er spørgsmålet om, *hvad* den enkelte føler, eller *hvordan* den enkelte præcist reagerer – men at den enkelte i mange tilfælde vil have en tendens til *at reagere og mærke en stemning*, og at de skjulte stemninger, man sættes i, måske er mere universelle end individuelle? Hvad hvis udeladelsen af dem i analyserne forvrænger den realitet, de rent faktisk manifesterer? Vil en sådan skævvridning i beskrivelsen af samfundsfænomener ikke være mere mangelfuld end en inddragelse af dem? På denne måde kan det der ellers opfattes som vores eget private, individuelle følelsesmæssige og stemningsmættede univers give adgang til aspekter af samfundsfænomener, som kan være lige så virkelige, som at den hjemløse ikke har en bolig, eller at socialarbejderne bruger et særligt magtfuldt sprog eller andre virkemidler i mødet med 'klienter'. Det kan godt være, at det er personernes handlinger og ord, vi erfarer i felten, men den skjulte stemning og de skjulte følelser, som visse situationer eller intime forhold vækker i os, kan være vigtige i forhold til at forstå et samfundsfænomen. Dette kan for eksempel være, når vi ønsker at forstå det so-

cialle arbejdes praksis eller social marginalisering som fænomen. Ved hjælp af auto-etnografisk metode kan vi undersøge, hvad disse stemninger gør ved os og benytte de situationer og stemninger, der ikke er så let observerbare, men hvis tilstedeværelse måske alligevel har betydning for det fænomen eller den praksis, man forsøger at forstå eller skabe viden om og indsigt i. Jeg vil her skitsere et eksempel fra feltarbejde med socialt udsatte i Danmark.

At føle med

En sommerdag kommer jeg gående til det herberg, jeg laver feltarbejde ved. Jeg har en aftale med en af socialarbejderne, Jannik, og skal følge ham gennem dagen. Jeg har tidligere fulgt ham og forventer at vi, efter nogle dages pause, skal fortsætte igen i dag. Jeg træder ind i kvarteret med de halvtomme gader rundt om herberget. Fuglene synger, himlen er høj og blå, og bilernes summen høres på de omkringliggende veje. Der ånder en stemning af fredfyldthed og ro over herbergs-området. Da jeg går rundt om hjørnet og ind over græsplænen mindes jeg den sommerdag for et par år siden, hvor jeg, i forbindelse med et andet forskningsprojekt, også trådte ind over græsplænen netop samme sted og så en af de tidligere beboere, Jan, ligge og slænge sig i græsset med en øl og virke til at nyde livet. Jeg fyldtes af glæde over denne form for liv. Men da jeg denne dag går over plænen mod trappen, runder den og træder op, sidder en kvinde og læner sig op ad gelænderet. Hun hænger med hovedet mellem knæene. Jeg fornemmer en slags håbløshed, og den følelse af livsglæde, jeg netop havde genkaldt mig, forlader mig. Kvindens hår er gråt og viltert, og tøjet hænger skødesløst på hende. Idet jeg går forbi, vrisser hun: "Du ligner en socialarbejder!" Jeg sanser klart provokationen og ved, at situationen kan være optrapning til konflikt. Jeg overhører tonen i bemærkningen og når ind i det lille forlokale til selve herberget. Men jeg fornemmer kvindens smerte, og det skærer i mig. På få sekunder synes sommerdagens lethed at være afløst af diffuse følelser, der minder om blandinger af tungsind, smerte og håbløshed. Jannik, som jeg skal følge rundt i dag, lukker mig ind. Det går op for mig, at kvinden måske er Sanne, der bor på herberget. Kan det virkelig passe, at det er hende, der sidst henvendte sig til mig på en flink og høflig måde, og som i udseende og facon virkede så fattet, at jeg var i tvivl om, om jeg talte med en medarbejder eller beboer? Jeg spørger Jannik, som nikker. Ja, det er hende. Jeg er perpleks og mærker en uro i kroppen. Hvordan kan et menneske på så kort tid få det så dårligt? Jannik virker upåvirket af situationen. Jeg bliver bedrøvet over at se hendes tilstand sådan og spørger overrasket om, hvad der er sket. Jannik nævner, at hun får det sådan i perioder, og særligt når hun drikker mere, end hun plejer. Han fortæller, at han og kolleger har forsøgt at spørge hende om hun ikke vil forbi psykiatrisk skadestue og høre om muligheden for hjælp og eventuelt afrusning. Men Sanne havde vrænget nej! Hun vil ikke dérhen igen.

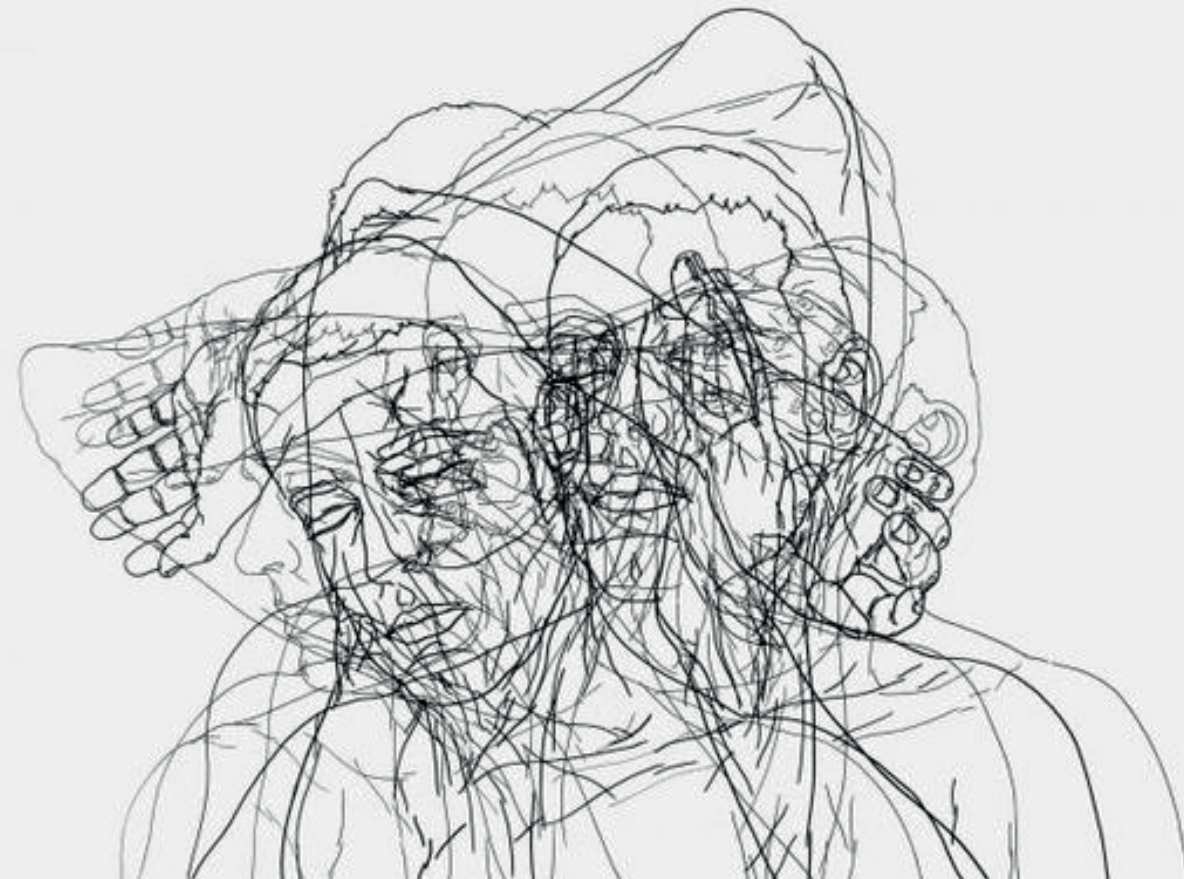
Da jeg kommer tilbage i felten nogle dage senere, er der en underlig stemning i medarbejderstuen og receptionen. Medarbejderne virker oprevne, men på en afdæmpet måde. Der hviler en slags stille kaotisk uro i lokalerne. Lederen er mødt ekstraordinært ind til trods for fridag. En beboer er død på sit værelse. Det er Sanne.

Dette er blot et af de mange eksempler på, hvordan mødet med mennesker, der oplever smerte og modløshed, kan påvirke en, og hvordan død kan efterlade sit indtryk på forskellige måder. Det kunne være fysisk død, men det kunne også være utallige situationer, hvor de socialt udsatte beboere oplevede at trække sig eller blive ekskluderet fra samfundets almene institutioner. Det vil sige en slags system-død eller social død. Her kan blandt andet nævnes eksempler på eksklusion fra arbejdsmarkedet, fra familie-relationer, fra venner, fra de institutioner der er bygget op om forbrug. Eller oplevelser eller genfortællinger af deroute, som for eksempel fortællinger om tab og at miste det, man har.

En tidligere hjemløs, Jorn, fortalte mig for eksempel om den dag, han gik fra sit hjem efter at have afleveret nøglerne til sin villa på Frederiksberg til den nye ejer. Han fortæller, hvordan han en frostklar 1. januar, gik med de ejendele, han kunne have i et par plasticposer på styret af sin cykel, mod et herberg. På den dag, hvor nogen vågner op efter festligheder og glæde, og ofte med forhåbninger om forbedringer for det nye år, begav han sig fra sit eget hjem mod et herberg med sine få ejendele på styret.

Under mit feltarbejde med socialt udsatte og socialarbejdere var der selvfølgelig også mange dagligdags relationer og forhold, men der var et utal af følelseladede situationer, der vækkede følelser i mig og socialarbejderne. Der var blandt andet mine følelser af antipati som da jeg en dag oplevede Anders, der grædende fortalte, at han havde sparet sammen til to biografbilletter til sig selv og sin søn, men da dagen oprandt, havde han brugt pengene på stoffer. Han var for flov til at give sønnen besked og var derfor blot ble-

vet væk og havde ladet sønnen stå ventende ved biografen. Der var også socialarbejdernes empati, eksempelvis socialrådgiveren, der bekymrede sig så meget om en borger, der havde udtrykt sine selvmordstanker, at hun til trods for at have givet sagen professionelt videre tog arbejdstelefonen med sig hjem over weekenden i det tilfælde, han måske alligevel ringede til hende. Derudover var der utallige episoder af fysisk vold eller trusler om vold og konflikter. For eksempel tilbragte jeg tid sammen med Abbas, hvis samtaler jeg altid fandt inspirerende, intelligente og indsigtfulde, men som en dag var blevet slået af en anden med en jernkølle i baghovedet udenfor det herberg og natcafé, han opholdt sig ved, så der var risiko for, at han havde pådraget sig en hjerneskade. Der var utallige varianter af psykisk vold, chikane og nedladende bemærkninger, og der var genfortællinger om seksuelle overgreb og vold mellem partnere.

Tegning: Caleb Dobson.

Realiteten og de praktiske forhold i arbejdet med socialt udsatte bliver hurtigt klart for dem, der får tæt og mere intim kontakt med mennesker i den situation. Det vil være svært (måske umuligt) at overse, at de socialt udsatte er i en yderst sårbar situation, der risikerer at lede til for tidlig død, forskellige lidelser og et liv uden for de samfundsinstitutioner og såkaldte velfærds-sikkerhedsnet, som de fleste danskere ellers nyder godt af.

Her er skitseret et lille udpluk af det utal af episoder, der har vækket stærke følelser i mig under mit feltarbejde. Selvom jeg som feltarbejder lige såvel som socialarbejderne fokuserer på særlige forhold i socialt udsattes hverdagsliv, trænger andre oplevelser og stemninger sig på. Stemninger, der, hvad end vi kan forstå stemninger som indre tilstande eller som vakt mellem mennesker, er stemninger, som de færreste nok er helt upåvirkede af. Selvom vi hver især kan opfattes som unikke individer, der påvirkes forskelligt, og derfor ikke kan forstås som reagerende ens, vil de færreste højst sandsynligt kunne gå gennem stærke situationer uden en vis grad af stemningspåvirkning. Vi kan lade dem ligge som private følelser og oplevelser i vores dagbøger. Omvendt kan man også sige, at ved at udelade mere personlige eller private følelser og mest forholde sig til det fysiske observerbare, risikerer de fænomener og praksis, der analyseres, at se anderledes ud.

Det sociale arbejde kan komme til at ligne en eksekvering af en række praktiske opgaver og ydelser frem for et arbejde der udføres under svære eksistentielle kriser og situationer. Ud over de åbenlyse eller italesatte problematikker, som vi ofte ser portrætteret i forhold til socialt udsattes hverdagsliv i medierne, politiske oplæg og videnskabeligt arbejde, såsom afhængigheden af stoffer og/eller alkohol, hjemløsheden eller psykisk lidelse, eksisterer der et væld af unikke og sårbare situationer, der vækker særlige stemninger i den, der iagttager det, og som ofte ikke på samme måde synliggøres eller undersøges analytisk som anden data er blevet gjort det. Når vi taler om det sociale arbejde for socialt udsatte tales der i den socialpolitiske, socialfaglige og socialvidenskabelige debat netop ofte om de mere objektiverbare eller målbare mål for arbejdet; det kunne for eksempel være vigtigheden af, at den udsatte kommer i bolig, i misbrugsbehandling, får en uddannelse eller et arbejde, har aktiviteter i løbet af dagen og skaber netværk. Det har ofte den effekt, at det sociale arbejde koncentrerer om disse aspekter og defineres som opnåelse af konkrete mål. Ressourcer som bolig, arbejde og uddannelse er selvfølgelig ekstremt vigtige for socialt udsatte, hvis ressourcer ofte er fraværende eller ringere i forhold til den normale befolknings, men ved at undersøge de stemninger, der opstår i arbejdet med socialt udsatte, kan vi se, at arbejdet også handler om at forholde sig til eller håndtere graden og mængden af situationer og sårbarheder i det levede liv. Sociale problemer handler således også om at være i en særligt udsat position, hvor oplevelser af for eksempel håbløshed, vold og lidelse er til stede, hvorfor det sociale arbejde også handler om at kunne håndtere og være til stede i stemninger af for eksempel håbløshed og lidelse der opstår undervejs.

Af disse eksempler får vi en antydning af, at det sociale arbejde, der ofte defineres som målrettet løsning af en række konkrete håndterbare problemer, også må forstås som et arbejde, der handler om at hjælpe i langt videre omfang da det også handler om at kunne arbejde med et væld af svære situationer og stærke stemninger. Via de individuelt oplevede stemninger, situationer og følelser, der opstår i løbet af feltarbejdet er det altså muligt, at trække nogle mere generelle analytiske pointer omkring det sociale arbejde og omkring fænomenet social eksklusion, som ovenfor beskrevet.

Ovenstående er blot ét eksempel på, hvordan de stemningsmættede situationer og følelser kan benyttes til at få en bredere forståelse af den felt, der studeres. Ved ikke blot at affeje mine følelser fik jeg et bredere blik for, hvad det sociale arbejde også er. Man kan selvfølgelig udmærket undlade sine følelser i feltarbejdet, men man kunne også udforske dette aspekt og se, om det leder til nye analytiske indsigter. I forhold til det sociale arbejde kan vi i hvert fald konstatere, at det magtfulde

møde mellem system og klient, som det så ofte er blevet portrætteret, måske har langt flere nuancer end magt. Således kan den analytiske auto-etnografi, i modsætning til den affektive auto-etnografi, netop benyttes i det analytiske arbejde til at forstå forskellige samfundsfænomener og institutioner. Via vores individuelle følelsesmæssige påvirkninger, aftryk og fornemmelser kan den analytiske auto-etnografi benyttes som endnu et værktøj til en erkendelse af forskellige samfundsfænomener og praksisser og bruges til en synliggørelse heraf.

Alle tegninger undtagen én er af Louise Christensen. Tegningen af Caleb Dobson er bragt med hans tilladelse.

Forslag til videre læsning

Le Roux og Cheryl S. (2017) "Exploring Rigour in Autoethnographic Research". I: *International Journal of Social Research Methodology*. Vol 20, nr. 2. Pp. 195-207.

Leon Anderson (2006) "Analytic auto-ethnography" I: *Contemporary Ethnography* Vol 35, 4. Pp. 373-395.

Louise Christensen (2018) "On the Margins. Exploring the Phenomenon of Social Marginalization and Social Work for Socially Marginalized People". Aarhus: Aarhus University.

Om forfatteren

Louise Christensen har en kandidatgrad i antropologi ved Københavns Universitet, en ph.d.-grad fra Aarhus Universitet og er adjunkt ved Center for Rusmiddelforskning. Hendes forskningsområde omhandler social marginalisering, herunder misbrug og hjemløshed. Hun har derudover arbejdet i kommunale og statslige enheder i indsatsområder til socialt marginaliserede voksne samt i råd og nævn og har udført diverse forsknings- og udviklingsprojekter inden for feltet.